Tajemství a výklad pohádek

S čerty nejsou žerty

Jana Šintáková Michalicová

TAJEMSTVÍ A VÝKLAD
POHÁDEK

S ČERTY NEJSOU ŽERTY

Jana Šintáková Michalicová

MOTTO

„K vítězství zla stačí, když dobří lidé budou sedět se založenýma rukama."

Edmund Burke

VĚNOVÁNÍ

Tuto knihu věnuji bojovníkům za pravdu a spravedlnost.

PODĚKOVÁNÍ

Mému muži **Pavlovi**, mému synu **Honzovi**, **C. G. Jungovi**[1], **Bohu**, **vydavateli** za realizaci mé knihy a čtenářům za přečtení.

[1] Poznámka k terminologii: v textu ponechávám latinské tvary (*Animus*, *coniunctio*) ve skloňování tradičně užívaném v českých překladech Junga, tedy v jungovské (latinizující) podobě, která se už od 60.–90. let až dodnes drží v odborném diskurzu, a to zcela záměrně – jako výraz úcty k jejich archetypální povaze.

ÚVOD

Tato kniha se zabývá psychologickým výkladem filmové pohádky S čerty nejsou žerty. Byla zfilmována jako adaptace tradiční lidové pohádky Čertův švagr Boženy Němcové. Čtenář této knihy má možnost nahlédnout archetypální postavu Petra Máchala i samotný příběh v nečekaném, symbolickém světle. Tato analýza odhaluje psychologické významy archetypů i symbolů, které se za zdánlivě prostým dějem ukrývají.

Ústředním motivem příběhu je individuační cesta Petra Máchala a jeho vystoupení ze stínu Petra Pana, archetypu *Puer Aeternus*. Toto liminální období představuje práh mezi dvěma životními stavy – zde v pohádce o Petrovi mezi temnou nocí duše, v níž se původní identita rozpadá, a obdobím, v němž se nová teprve utváří. Mlynářský otec, macecha Dorota a čert Janek představují překážky, které Petr hrdinně překonává. Přitom mlynáře Máchala lze považovat za vodníka, který pracoval od rána do noci, macechu Dorotu za ženu-vamp, která z Františka vysála poslední kapku života, a Janek byl nefalšovaný čert. Pohádka tak symbolizuje přechodový rituál, skrze nějž Petr přešel z věčného chlapectví do dospělosti. Po složení všech zkoušek se pohádkový hrdina navrací domů.

Co činí můj výklad pohádky jedinečným? Výklad směřuje více do hloubky než do šířky. Kromě konvenčního významu odhaluje

i skryté významy postav a děje. Text je zde koncipován jako samostatná studie, zároveň však náleží do širšího souboru analýz pohádkových příběhů s názvem *Tajemství a výklad pohádek – Velké dědictví duše*. Pohádku analyzuji prostřednictvím jungovské archetypální psychologie, gnostické i východní filozofie, alchymie, religionistiky a zároveň ve světle sefirotického stromu života Ilán. Tyto tradice propojuji, neboť archetypy a mýty vnímám jako univerzální obrazy, které se prolínají napříč kulturami. Uvedené duchovní a myšlenkové proudy navracím k jejich společnému prameni – univerzální moudrosti, jak ji chápe perenní filozofie. Můj přístup není jednostranný, ale komplexní a zároveň transdisciplinární. Tvořím tak nový most mezi archetypálními příběhy a duchovními mapami lidské psyché.

Čím se jako autorka odlišuji a vymezuji? Mezi nejvýznamnější představitele psychologického výkladu pohádek patří Bruno Bettelheim, zastánce freudovského přístupu, a Marie-Louise von Franz, dlouholetá spolupracovnice C. G. Junga. Existují příklady, kde se individuální rovina projevuje výrazněji, proto pokud bychom pohádku četli výhradně z kolektivní perspektivy, osobní *Stín* a proces individuace by ustoupili do pozadí. Už samotné pojetí pohádky jako symbolického obrazu individuačního procesu umožňuje její čtení z individuálního hlediska. Moderní doba odklonem od tradičně kolektivního prožívání vybízí číst symbolické příběhy více na

individuální rovině. Po vzoru Roberta Moore pracuji s jungovskou psychologií více z hlediska individuální psyché.

Zabývám se pohádkou, jež obsahuje vývojovou linku hrdiny, z hlediska individuální transformace. Campbellův monomýtus ostatně ukazuje, že kolektivní psyché se manifestuje individuálně – v postavě hrdiny. Proto lze symbolické příběhy vnímat nejen jako kolektivní vzorce platné pro lidstvo obecně, ale i jako osobní materiál, jenž oslovuje jednotlivce.

Domnívám se, že hlubinné porozumění duši nemusí nutně vycházet z akademických institucí, ale z osobní zkušenosti, intuice a pozorování lidské psyché.

Přeji Vám, milí čtenáři, abyste dokázali projít vlastními liminálními obdobími tak bravurně jako hrdina pohádky, a abyste rovněž dokázali překonat čerta, vodníka i vampa stejně úspěšně jako Petr Máchal.

Nechť Vás provází radost z objevování skrytých cest duše a porozumění, jak pohádky odrážejí psychologické a duchovní procesy člověka.

V Praze, září 2026
Jana Šintáková Michalicová

METODOLOGICKÝ RÁMEC

Abychom mohli hlouběji porozumět vybraným symbolickým příběhům a jejich psychologickým významům, je nejprve třeba stručně představit základní pojmy a koncepty, které tvoří teoretické zázemí tohoto výkladu. Metodologie vychází z jungovské archetypální psychologie a slouží jako opora pro interpretaci. Pochopení těchto pojmů usnadní nejen orientaci v textu, ale i hlubší vhled do symboliky a psychiky lidské zkušenosti, kterou pohádky a mýty zrcadlí. Teoretickou část je možné přeskočit a vrátit se k ní kdykoli později.

Archetyp – základní vzorec, univerzální psychický obraz či motiv, který se opakovaně objevuje v lidské psyché napříč kulturami i historií. Mezi základní archetypy patří *Anima* (ženský princip v nevědomí muže), *Animus* (mužský princip v nevědomí ženy), *Stín* (nepřijaté a potlačené obsahy v nevědomí) a *Bytostné Já*, které představuje centrum a cíl psychické individuace, dále např. *Matka* a *Hrdina*. Patří do oblasti kolektivního nevědomí, což znamená, že nepřichází z osobní zkušenosti, ale je jakousi „dědičnou" psychickou strukturou sdílenou lidmi. Může se dostávat i do vědomí, např. skrze pohádky, sny, umění nebo nečekaným vpádem z nevědomí.

„Dezintegrovaný[2] archetyp“ působí autonomně, není s ním navázán vztah ani není vědomě integrován. Vědomě se s archetypy pracuje v psychoterapii, ve spiritualitě či v kreativní tvorbě tak, že je lze rozpoznávat, zaujímat k nim postoj, vztah, vědomě integrovat či transformovat.

Naproti tomu archetypová postava představuje konkrétní narativní projev archetypu v příběhu, v kultuře nebo v individuální zkušenosti: *Hrdina* (Odysseus, Artuš, Superman), *Moudrý stařec* (Merlin, Gandalf, Yoda), *Stín* (Drákula, Darth Vader, Joker), *Velká matka* (Bohyně Gaia, Panna Marie, pohádková macecha).

V pohádkách vystupují maskulinní archetypy, které Robert Moore pojmenoval: *Kouzelník, Milovník, Válečník* a *Král*[3]. Tyto obrazy lze vnímat jako přeznačení čtyř základních principů, které v této knize nazývám: *Infimum malum*, *Éros*, *Logos* a *Summum bonum*. Analogicky lze odvodit i jejich femininní protějšky: *Stařena, Milenka, Matka* a *Panna*, jež korespondují s mužskými archetypy a vznikly převedením do ženského rodu. Použití řecko-latinského označení pro čtyři základní principy *Kvaternity* umocňuje jejich výmluvnost, neutrálnost z hlediska rodu a tedy i univerzálnost.

[2] Archetypální obsah, jenž není zpracovaný ve vědomí do zkušenosti

[3] MOORE, ROBERT– GILLETTE, DOUGLAS: Král, Válečník, Kouzelník, Milovník. Čtyři mužské archetypy

Archetypy nejsou statické – mění se, zrcadlí, prolínají a vstupují do konstelací, v nichž pohádkové postavy vzájemně hrají role doplňků s cílem podpořit vývoj hrdiny. Hrdina se setkává s archetypy, které mu chybí – potřebuje je integrovat, aby dosáhl psychické a archetypální úplnosti. Pohádková postava nese současně více archetypálních funkcí. Každý archetyp je ambivalentní – má dva stínové póly: aktivní a pasivní (např. zástupkyně *Velké Matky* je Panna Marie v světelném pólu a také Baba Jaga v stinném pólu).

Mezi dvěma neslučitelnými póly hrdina hledá třetí řešení – zralý střed, Jungovo coniunctio, Buddhovu zlatou střední cestu, která překračuje dualitu světla a tmy. Tuto trojpolární strukturu archetypů rozpracoval jungiánský analytik Robert Moore ve své knize. Např. nad archetypy *Tyrana* a *Slabocha* stojí zralý *Král* ve své plnosti; nad *Sadistou* a *Masochistou* se tyčí archetyp pravého *Válečníka*; nad bipolárně stínovými póly *Manipulátora* a *Neviňátka* září *Kouzelník*; *Milovník* ve své plnosti stojí nad bipolárně stínovými podarchetypy *Casanovy* a *Impotentního milovníka*. Zatímco stínové extrémy vedou k rozkladu, zralý archetyp představuje syntézu a transcendentní třetí možnost.

Dezintegrace – se může v sociálním poli projevit tak, že člověk žije svou masku (*Personu*); negativní vlastnosti, které si nepřiznává, projekčně promítá do postavy *sin eatera*; na „špinavou práci“ má své

lidi, kteří vstupují do tohoto systému a přebírají jeho pohled – vzniká tak síť kontaktů, Jungův kolektivní *Stín*, jenž jedná jednotně jako krakatice či drak s mnoha hlavami. Psychická dezintegrace se tak překlápí v morální, která se projevuje v sociálním poli.

Integrace – není jen intelektuální skrze pochopení významu a začlenění zkušenosti do vědomí, ani jen emocionálně-energetická, ale celostní – dotýká se psyché, těla, mysli i ducha. Psyché je „energetický systém", je-li část osobnosti odštěpena (např. *Stín*, komplex, trauma), vyčleněná část se projevuje skrze symptomy: sny (na symbolické rovině), myšlenky (na intelektuální rovině), afekty (na emoční rovině), somatiku (na tělesné rovině). Skrze integraci se energie navrací do celku psychické struktury a stává se znovu dostupnou vědomí. Pocitově to může působit jako „návrat síly", uvolnění, rozšíření prostoru v sobě. Slovo integrace je technický zastřešující pojem pro: přechod od dvouhlavého hermafrodita k androgynovi, vítězství nad inflací archetypu, odmítnutí archetypálního působení, integraci energie, stažení projekcí, iluzí a identifikací, zkrocení dezintegrovaného archetypu a symbolickou práci (např. s pohádkami, mýty, sny), změnu vzorců chování. Archetyp nelze „plně" integrovat, integruje se spirálovitě pouze vztah k archetypu na různých úrovních.

Individuační proces – Jungův ústřední princip vývoje osobnosti, zahrnující nejen cestu do vlastního nitra a k vědomému vztahu s nevědomím, ale i integraci archetypů, nesení osamělosti vlastního postoje, oddělení od slepé identifikace s kolektivem a oproštění od potřeby potvrzení. Jelikož nejhlubší a nejdůležitější setkání je „setkání se sebou samým", naznačuje, že pramen moudrosti a vedení je uvnitř jednotlivce, nikoli v autoritách. Židovský strom Ilán, Campbellův monomýtus a „cesta hrdiny" jsou mytologickou paralelou procesu individuace. Individuační cesta není hned cestou hrdiny, ale cestou k hrdinství — tedy k vnitřní celistvosti. Hrdinství není boj se světem, nýbrž hrdinská odvaha čelit vlastnímu nevědomí, čím se nakonec sjednotí protiklady v psyché. Bojovník vítězí pro vlastní ego a slávu, kdežto hrdina bojuje za vyšší principy: řád, spravedlnost, pravdu a lásku. Na individuační cestě je nutno projít různými archetypy jako etapami vnitřního vývoje osobnosti k hrdinství.

Kořeny prastarého duchovního procesu lze nalézt v mytologii a náboženské tradici, kde se objevuje jako hledání celistvosti, spásy nebo osvícení. Proces individuace lze na psychické úrovni definovat jako integraci duše, léčbu a sjednocení vnitřních protikladů. Na symbolické úrovni bývá personifikován alchymistickými postavami Sol a Luna nebo pohádkovou svatbou krále a královny. Na archetypální úrovni symbolizuje coniunctio středu osobnosti s *Bytostným Já*. A konečně, na spirituální úrovni jde o mysterium

coniunctionis – sjednocení s Bohem, s Kosmem, s prapodstatou bytí. Individuace není cesta k dokonalosti, výkon, ale cesta k pravdivosti – nejde jen o dosažení cíle, ale o celý proces.

Hrdina – již tisíce let existují následující vývojové typy hrdinů, které se mohou vzájemně prolínat. Von Franz je na základě Jungových výzkumů a svých vlastních pozorování pojmenovala takto: *Prosťáček* (Simpleton, např. Hloupý Honza), *Kejklíř* (Trickster, jako Grinch či čert), *Hrdina* (Princ Bajaja jako vnitřní Hrdina, Odysseus jako moudrý Hrdina, Herkules jako silný Hrdina, Átrej jako dětský Hrdina), nevinný a krásný mladík (Narcis, Ivan) a *Čaroděj* (Mojžíš, Merlin, Gandalf). Zvláštností je archetyp *Puer aeternus* (Petr Pan), který se vývoji brání a jako věčný chlapec není na cestě hrdiny, ale zůstává ve fázi před cestou.

Stín – v jungovské psychologii je částí osobnosti, obsahující potlačené, nevědomé a tabuizované aspekty ega –vše, co člověk nechce (či nemůže) vědomě přijmout jako součást sebe sama. *Stín* může být negativní povahy (hněv, závist, krutost, touha po moci), ale i pozitivní povahy, tedy živoucí, tvořivé, vitální dary (touha po svobodě, kreativita, krása, radost, hojnost, estetika, sexualita, odvaha). Kdo *Stín* ignoruje či popírá, je jím ovládnut z nevědomí (např. formou projekce na druhé – „*zlo je všude kolem, jen ne ve mně*“). Kdo

odštěpený *Stín* vědomě zpracovává, ten jej integruje, a tím i roste. U morálně silných lidí bývá jejich odštěpený *Stín* nejsilnější, mnohdy v podobě nemoci. Kdo si je plně vědom temnoty, jejím destruktivním účinkům se vyhne, a *Stín* využije jako potenciál, tvořivost a energii, přitom negativitu dokáže zpracovat – tu svou i cizí. Integrovat lze pouze dříve potlačený *Stín*. Integrace *Stínu* neznamená destruktivní chování ani programově mechanickou dobrotu – naopak, postačuje dialog se *Stínem* ve formě potenciálu volby, znalosti své schopnosti být zlý a vědomém zpracování temných aspektů psychiky – zvědomění impulzu bez nutnosti konkrétní čin vykonat, např. psát detektivní romány s kriminální tématikou, svěřit se či umělecky ztvárnit. Dochází k růstu, hlubší integraci a celistvosti – člověk je autentický, živý (ne robotický) a pružný (ne rigidní).

V mýtech a pohádkách se setkání se *Stínem* zobrazuje jako střet s temnou postavou stejného pohlaví – s nepřítelem, příšerou či překážkou, jenž je třeba překonat. Postava opačného pohlaví pak ztělesňuje *Animu* či *Animuse*. *Stín* se týká obou pohlaví a jeho neintegrovaný projev může narušit psychickou rovnováhu. Jungovský pojem „integrace“ nepředstavuje upřednostnění jednoho pólu nad druhým, ale lze jej chápat jako propojení dvou pólů do vztahu, který umožňuje vznik syntézy (coniunctio oppositorum), jež podporuje vyvážený a funkční psychický celek.